

СЪВРЕМЕННИ ПРАКТИКИ В ОБРАЗОВАНИЕТО ПО ТУРИЗЪМ

Доц. д-р Ирена ЕМИЛОВА, НБУ
Мария Георгиева БИСТРИНА, магистър, НБУ
Департамент „Бизнес администрация“

CONTEMPORARY PRACTICES IN TOURISM EDUCATION

Assoc. prof. Irena EMILOVA, Ph.D., NBU
Maria BISTRINA, master, NBU
Department “Business Administration“

Резюме: Качественото образование е една от основните предпоставки за развитие на всяко едно общество. През последните години българското образование се утвърди като една от темите с най-голямо обществено значение. Днес само една образована нация може да бъде богата, просперираща и конкурентоспособна. Промените и трансформациите във висшето образование са необходими, а за целта е добре да се проучат добрите международни практики и да се приложат съобразно нашите интереси и потребности. Само чрез нов подход и цялостна промяна на визията за висше образование ще бъдат редуцирани негативните тенденции и ще се постигнат желаните ефекти.

Ключови думи: висше образование, добри международни практики, нова концепция, належащи промени, проучване и внедряване

Abstract: Quality education is one of the main prerequisites for the development of any society. In recent years the Bulgarian education has established itself as one of the issues of greatest public concern. Only an educated nation can be rich, prosperous and competitive. Changes and transformations in higher education are indispensable and for this purpose it is helpful to examine international best practice and apply according to our interests and needs. Only through a new approach and a complete change of vision for higher education will be reduced negative trends and achieve the desired effects.

Keywords: high education, good international practices, new concept, urgently needed changes, research and implementation

Настоящото изследване е опит да се проучат *добрите практики на водещите университети в топ дестинации по брой туристически пристигания и приходи в света*. Тази цел по-конкретно е постигната чрез изпълнение на следните задачи: анализ на концепцията за висше образование, както и на стратегията в тази област у нас; проучване на чуждия опит в Европа и Азия и оценка на възможностите за приложение на добрите образователни практики в българската действителност.

Предмет на изследване са съвременните практики в образованието по туризъм. *Обект на изследване* са различните възможности за развитие на българската система за висше образование спрямо разгледаните модели в страните от Европа и Източна Азия, проучване на добрите практики на водещите университети по туризъм и изграждането на една нова концепция за висше образование – *обучение през целия живот*.

Един от най-бързо развиващите се сегменти в образованието е именно висшето. Качественото образование е една от основните предпоставки за развитие на всяко едно общество. През последните години българското образование се утвърждава с голямо обществено значение. В съзнанието на повечето български граждани то се асоциира като нов национален приоритет. Все повече преобладава мнението за необходимостта от предефиниране на целите на българското висше образование с оглед новите изисквания на динамичната глобална икономика и предизвикателствата на висококонкурентния пазар на труда в Европейския съюз. Споделя се и разбирането, че днес само една образована нация може да бъде богата, просперираща и конкурентоспособна икономически.

Промените и трансформациите във висшето образование са необходими, а за целта е добре да се проучат добрите международни практики и да се приложат съобразно нашите интереси и потребности. Само чрез нов подход и цялостна промяна на визията за висше образование могат да бъдат редуцирани негативните тенденции. Изследването на най-добрите примери в областта биха могли да станат източник на добри практики, приложими и в българската среда във вида на нови, реформаторски образователни политики.

1. Концепцията за висше образование в България

Равнището на образование на населението определя облика на всяка съвременна нация и има важна икономическа и социална роля за настоящето и бъдещето ѝ развитие. Една от водещите цели на общоевропейската стратегия „Европа 2020“¹ е повишаване на равнището на

¹ http://ec.europa.eu/europe2020/public-consultation/index_en.htm

образование и по-специално намаляване дела на преждевременно напусналите университетите и увеличаване на дела на населението с висше или еквивалентно на висшето образование.

Информационната епоха, започнала през XX век, стана причина много от фундаменталните постулати на традиционната конкуренция да престанат да бъдат валидни в новите условия. Завоюването на трайно конкурентно предимство единствено чрез внедряване на нови технологии и управление на финансовите активи и пасиви вече не е достатъчно. За постигането на успех в новите условия са необходими нови възможности, свързани с използването на интелектуалния капитал или т. нар. нематериални активи. По принцип може да се приеме, че с подсистемата за интелектуалния капитал се надграждат елементи на човешкия, структурния и пазарния капитал. Сам по себе си *човешкият капитал* обхваща ценности на персонала, които са източник на доходи както за административно-управленския и изпълнителския състав – собственик на човешкия капитал, така и за предприятието, което при определени условия използва този капитал.²

През изминалото десетилетие многократно са правени опити за модернизиране на системата за управление на българското висше образование в съответствие с европейските модели и препоръки на Европейската комисия. Промените, които са направени до този момент – законодателни и институционални практики, са минимални и не отчитат положителен резултат. Ето защо се налага да се обърне повече внимание и да се изследват добрите практики, както и внедряването им в българската система за висше образование.

Основните резултати от провежданите от Националния статистически институт³ (НСИ) ежегодни изследвания, характеризиращи дейността на образователните институции в страната ни, са следните:

- броят на записаните студенти в различните степени на висшето образование за 2012/2013 учебна година остава почти без промяна в сравнение с предходната учебна година – 278,6 хил., като се наблюдава спад в броя на студентите в колежите (образователно-квалификационна степен „професионален бакалавър“) и в частните университети, но се наблюдава значителен спад спрямо минали години;

² Рибов, М. „Новата концепция на интегрираните системи за качество в туризма“ – Юбилейна международна научно-практическа конференция. Бизнесът – позитивната сила в обществото, Нов български университет, София, 2014, с. 409-410.

³ http://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Education2012_ENHEOOP.pdf

- общият брой на студентите в България през учебната 2012/2013 година, включващ записаните в четирите образователно-квалификационни степени („професионален бакалавър“, „бакалавър“, „магистър“ и „доктор“), възлизат на над 284,0 хил., което е с 9,7 хил., или с 3,5% повече в сравнение с учебната 2008/2009 година;
- през учебната 2012/2013 година за придобиване на образователно-квалификационни степени (ОКС) „бакалавър“ и „магистър“ в университетите и специализираните висши училища се обучават 263,9 хил. души, като от тях 42,7 хил., или 16,2%, са записани в частни висши учебни заведения;
- през учебната 2012/2013 година студентите – български граждани, в университети и специализирани висши училища са 252,8 хил., или 95,8%, и в сравнение с учебната 2011/2012 година техният брой намалява с 0,5 хил., или с 0,2%. От началото на наблюдавания период (2008/2009 учебна година) броят на чуждестранните студенти постепенно нараства, като през настоящата учебна година е 11,1 хил., или с 2,5% повече от предходната;
- най-голямо увеличение се наблюдава при студентите от Гърция – от 0,7 хил. през 2008/2009 г. на 2,4 хил. през настоящата учебна година, или 3,2 пъти, като само за последната учебна година нарастването е с 24,2%. Следват студентите от Турция, които са се увеличили 1,4 пъти по време на наблюдавания период. Броят на студентите от Македония постепенно намалява – от 2,2 хил. през 2008/2009 г. на 0,6 хил. през 2012/2013 г., или със 71,9%;
- през 2012/2013 г. студентите от Турция представляват 41,8% от всички чуждестранни студенти у нас, следвани от тези от Гърция – 21,2%, и Македония – 5,6%.

Посочените данни показват, че се наблюдава намаляване на броя на младежите, които кандидатстват в български висши учебни заведения. Това от своя страна води до незапълване на обявените за кандидатстване места във висшите училища. Приемът през 2013/2014 учебна година е бил 63 045 души, което е с над 8000 по-малко от планирания брой. Причините за този спад са комплексни: на първо място лошата демографска ситуация (България е на прага на демографска катастрофа поради застаряване на населението и ниските нива на раждаемост, високата смъртност и други); нарастващата емиграция сред младите хора; затрудненият достъп до българските висши учебни заведения поради финансови, географски и социални бариери; спад в имиджа на висшето образование и българските университети.

От статистическите данни, посочени по-горе, можем да направим

следните изводи – голям брой гръцки и турски студенти се обучават в България. Това показва, че трябва да работим за привличане на интереса на студентите от страните – членки на ЕС. Днес ЕС привлича около 30% от мобилните студенти в света, **затова е необходимо България да се насочи към увеличаване на академичната мобилност в образованието и науката.**

Днес системата за висшето образование в Р България е изправена пред следните **предизвикателства**: от една страна, се налага да се ускори и завърши започналият процес на структурни реформи, като се преодолее изоставането спрямо водещите европейски държави, а от друга страна – да се реализират успешно процесите на стратегическа трансформация на висшето образование във фактор за придобиване на конкурентно предимство в европейската и глобалната надпревара за знания, материален просперитет и духовен напредък.

Стратегическата цел, която е заложена в „*Стратегия за развитие на висшето образование в Република България за периода 2014–2020 г.*“, е свързана със създаването на модерна и ефективна система на висшето образование, в центъра на която стои човекът с неговите личностни качества и интелектуален потенциал. Модернизираната система трябва да гарантира:⁴

- подготовка на проактивни, иновативни и мотивирани специалисти;
- успешна професионална реализация на завършващите студенти;
- високи и приложими резултати от научните изследвания в икономиката;
- растяща конкурентоспособност на висшето образование и икономиката на знанието в европейски и глобален контекст.

2. Проучване на добрите практики в областта на висшето образование по туризъм в Европа и Азия

В настоящото изследване ще спрем вниманието върху добрите практики в образованието по туризъм, предлагащи се в университетите във водещи туристически дестинации в Европа и Източна Азия.

Всяка година хиляди млади хора се изправят пред дилемата къде и какво да учат. Някои решават да останат у нас, а други поемат пътя към

⁴ http://www.google.bg/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CDAQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.mon.bg%2F%3Fh%3Dnewsfile%26newsfileId%3D16&ei=gGN7U9CPBY71yAPU_oDgBg&usg=AFQjCNGUkWHtWT5whcW9IwxPj7nEKoe9A&bvm=bv.67229260,d.bGQ

чуждестранните висши учебни заведения. Повечето университети в Европа през последните години откриват програми по туризъм, които са атрактивни за кандидат-студентите. Тези университети привличат младото поколение с добри предложения и възможности за стипендии. От друга страна, членството на България в ЕС отваря нови възможности пред българските кандидат-студенти и все повече студенти предпочитат да се обучават в програми по туризъм в чужбина. Това е обяснимо, защото най-високият дял от БВП на страната ни се генерира именно от туризма. Тъй като този сектор е една от най-динамично развиващите се индустрии не само в България, но и по света, все повече образователни институции предлагат програми в тази област. Студентите трябва да преминават през курсове на обучение, ориентирано както към управленския сектор, така и през практически занятия. Тази система предлага на младите хора една добра основа за бъдеща успешна кариера в туристическата индустрия. Ключовите фактори, на които студентът трябва да обърне внимание, са рейтингът на учебното заведение – по отношение на успеваемостта на възпитаниците му и позиционирането им на мениджърски длъжности по света; международната репутация на университета и качеството на образованието, което се предлага в него. Цената, която се заплаща за образованието, трябва да бъде инвестиция, свързана с възвръщаемост под формата на стабилен и отговорен пост в бизнеса.

В изследването си посочваме едни от най-добрите университети, които предлагат обучение в програмите по туризъм в Европа, както и източноазиатски модели на системата за висше образование.

На първо място като топ туристическа дестинация, която предлага и обучение по туризъм, можем да отбележим *Швейцария*, която е призната за родината на туризма и подготвя и обучава туристически кадри в продължение на повече от 100 години. Първият европейски университет, който разглеждаме в изследването си, е **César Ritz Colleges Switzerland**⁵ – с близо 30 години опит в областта на образованието по туризъм. César Ritz Colleges са изградили репутация на първокласни колежи, специализирани в сферата на туризма, хотелиерството и кулинарното изкуство. Квалификацията на завършилите се признава от швейцарския кантон Вале, а завършилите магистратури получават допълнителна диплома от Manchester Metropolitan University (UK). César Ritz Colleges има три кампуса: в Льо Бувере, Люцерн и Бриг-Глис. Колежите работят съвместно с Washington State University, влязъл в миналогодишните класации като топ университет в САЩ за онлайн бизнес специалности. Сту-

⁵ <http://www.ritz.edu/en/>

дентите могат да се обучават по програмите: „Бизнес“, „Хотелиерски мениджмънт“, „Хотелиерство и ресторантьорство“. Обучението за чуждестранни студенти е на английски език. César Ritz Colleges са световни лидери в международното гостоприемство, туризъм и управление на образованието, хотелския мениджмънт, хотелиерството и ресторантьорството. Дипломите се признават и от други реномирани учебни заведения в Северна и Южна Америка, Европа, Азия и Африка. Колежите Риц получават сертификат за качество на образованието по туризъм от Световната организация по туризъм (СОТ), която е част от системата на ООН, в Мадрид. Не трябва да се пренебрегва фактът, че Швейцария се смята за родното място на туризма и разполага с едни от най-престижните висши училища за управление на хотелиерския бизнес в света, осигурявайки висококвалифицирани кадри по мениджмънт в туризъм.

Друг швейцарски университет, който подготвя кадри в областта на туризма, е **Швейцарският институт по туризъм ИНТТИ**⁶, който предлага обучение за бакалаври и следдипломна квалификация. Тази година представители на учебното заведение представиха в България програма за работещите в туристическия бизнес, по която само за десет месеца се получава швейцарска диплома по хотелски мениджмънт, независимо от бакалавърската степен, която вече е завършена. ИНТТИ е институт, който има своя запазена марка в тази сфера. Образователната философия, базирана на интегриран мениджмънт и практически стаж в реална работна среда, задължителен за всички студенти, е осигурила позицията на ИНТТИ като световен лидер в образованието по туризъм. Студентите, обучаващи се в този институт, заемат редица ръководни длъжности в глобален мащаб. Институтът е образователната институция в Швейцария с най-дългогодишни традиции в хотелиерството и член на много международни асоциации. Той предлага получаване на швейцарска диплома (*Swiss Higher Diploma*), сертификат по хотелиерство, диплома по хотелски мениджмънт, бакалавърска степен по международен хоспиталити, туристически мениджмънт и бизнес развитие.

На следващо място ще изтъкнем един от най-известните университети по туризъм **НИМ (Hotel Institute Montreux)**⁷, който е позициониран отново в Швейцария. Той се състои от две модерни учебни бази и се намира в центъра на града Монтрьо, който е сред най-популярните туристически градове в Швейцария. Градът е познат с богатата си културна програма, изящните хотелски комплекси и атмосферата на голям туристически

⁶ <http://www.ihtti.com/>

⁷ http://www.hotelinstitutemontreux.com/en/form/brochure?LeadSrc=Google_AdWords&gclid=C Mf6n8v3uL4CFfQbtAodUzQASQ

тически поток. Швейцарският университет по туризъм и хотелиерство съчетава богатите традиции и високите стандарти на швейцарската туристическа индустрия с американските постижения в бизнес управлението. Образованието в университета включва интензивна теоретична подготовка, комплексни практически умения и работа в престижни хотели и заведения за придобиване на задълбочени знания в областта на хотелиерството и туризма. Обучението е на английски език, което позволява трансфер на студенти с партниращи университети в САЩ и Англия. Модулният принцип на обучение за бакалавърски и магистърски програми фокусира обучението върху създаване на професионалисти за ръководни позиции в туристическия бизнес. Престижните дипломи на университета са символ на елитно образование и гаранция за успешна кариера. Университетът е член на Swiss Education Group (SEG) и има акредитация от професионалните международни институции: ASEH, Swiss Hotel School Association, HCIMA (Hotel Catering and International Management Association, GB), NEASC (New England Association of School and Colleges in USA). Специалностите, които се предлагат на студентите, са: бизнес, хотелиерски, ресторантьорски и курортен мениджмънт.

Друг университет, който анализираме в изследването си, е **CHN University Netherlands**⁸, позициониран в Холандия. Там студентите могат да избират между следните туристически специалности: *мениджмънт в хотелиерството, мениджмънт на туризма, управление на професионални конференции и събития, управление на резервати и защитени паркове*. Университетът е признат и за най-добър студентски комплекс в Холандия. Образователните програми са насочени към създаване на специалисти по управление на туризма и услугите. Програмите се отличават с баланс между *сериозно образование, активен социален живот и пъстра културна среда*. Обучението в програмите по туризъм подготвя действащи международни мениджъри с лидерски качества и отговорности за успешна реализация. Бакалавърските и магистърските програми, както и тези за квалификация, са фокусирани върху *съвременно обучение в реална бизнес среда*. В партньорство с престижни международни компании и хотелски вериги учебното заведение осигурява на студентите разнообразни практически занятия и насърчава професионалната реализация. Магистърските програми са акредитирани от London Metropolitan University – дипломите, които се получават, са световно признати.

На следващо място поставяме **Canterbury C C University**⁹ – прочут

⁸ <http://www.tolearn.uni-kiel.de/tolearn/index.php?id=67>

⁹ <https://www.canterbury.ac.uk/FacultiesAndDepartments/Home.aspx>

с учебните си програми, уютна атмосфера и висок академичен стандарт. В университета се обучават хиляди студенти от различни националности, религии и държави. Обучението е поверено на квалифицирани преподаватели и утвърдени авторитети. Занятията се провеждат в малки класове с насоченост към персонално внимание върху развитието на всеки един студент. С мрежата си от учебни бази и партниращи висши училища Canterbury C C University предлага възможности за кариерно развитие и изследователска дейност. Университетът отпуска стипендия от 820 британски лири за всеки български студент, обучаващ се в бакалавърска програма по туризъм. Повечето студенти предпочитат да се обучават в областта на мениджмънта на туризма.

Друг доказан университет е **European University**¹⁰, който е един от най-добрите бизнес университети в света. За кратката си история той е разработил система за престижно образование с качествено преподаване, конкурентна учебна атмосфера и мрежа от клонове в различни страни. Университетът предлага програми по бизнес науки със съвременна ориентация и персонална насоченост. В сферата на туризма предлага специалността „*Управление на туризма и развлеченията*“. По време на обучението студентите развиват и усъвършенстват професионалните и личните си качества, придобиват ценни бизнес умения и опит. Учебните дисциплини изискват сериозно отношение, а преподавателите осигуряват първокласно реално образование. Обучението в отделните клонове е по единна програма и позволява лесен трансфер на студенти от различни програми и държави. Академичната система на университета е гъвкава и модерна. Филиали има в Швейцария, Испания, Германия, Малта, Португалия, Казахстан, Сингапур, Холандия и Гърция.

Във Великобритания се намира прочутият **Бедфордширски университет**¹¹, който обхваща комплекс от две учебни бази с просторни зали, библиотеки, студия, лаборатории и научноизследователски центрове. В университета се обучават студенти от 140 страни. Образованието обхваща широк спектър от хуманитарни, технически и технологични науки и специалности. Курсовете се провеждат от *академичен състав с богата практическа насоченост*. Още преди дипломирането си завършващите университета млади специалисти получават предложения за работа от водещи компании и организации. Студентите могат да се обучават в една атрактивна през последните години програма „*Спортен туризъм*“.

¹⁰ <http://www.euruni.edu/>

¹¹ <http://www.beds.ac.uk/>

Азиатският модел на висше образование е разгледан в контекста на особеностите на източните общества и културните традиции, които са различни от европейските и в частност от българските. Интересно е да отбележим, че в **Хонконг** съществува максимално диверсифицирана образователна система – за разлика от европейския модел, доминиран от държавно регулиране. По-конкретно разглежданата система на висше образование предлага изключителен избор – съществува голям брой частни или държавни висши учебни заведения, в които студентите могат да избират свободно. При анализа на този модел на висше образование следва да се има предвид водещото място, отредено на образованието в държавната политика – в бюджета за 2014 г. са предвидени публични разходи за висше образование, възлизащи на 79 милиарда долара, или 19,8%¹² от всички публични разходи. Приоритетите, които си залага хонконгският модел на образование, не се различават значително от тези, които са посочени в българското – във фокуса на програмите и специалностите отново стоят чуждоезиковото обучение (с тази разлика, че по-голямата част от местното население говори два езика и се цели изучаването на трети език) и компютърните умения на студентите. По аналогия с българския модел на висше образование при хонконгския също се инвестира в развитието на преподавателските кадри – учащите в педагогически специалности не заплащат образованието си и се ползват с държавни стипендии и възможности за допълнителни квалификации. Тук трябва да вземем предвид, че разглежданата образователна политика може да се осигури, тъй като икономическият растеж в страната през цялата история на независимост е изключително висок, както и, разбира се, липсата на социални ангажменти от страна на държавата. От този модел на висше образование препоръчваме прилагането на *принципа на равнопоставеност на държавните и частните университети в българската действителност*, които всъщност са предмет на избор на всеки студент, определяйки предпочитанията си за придобиване на образователно-квалификационна степен „бакалавър“ или „магистър“.

Следващият пример, от който можем да заимстваме добър практически опит, е **Шанхайският модел на висше образование**. Това е моделът, който се класира традиционно на първо място в изследванията на Program for International Student Assessment (PISA)¹³ за моделиране и изграждане на учебното съдържание във висшето образование. Шанхайският модел за висше образование се различава по това, че се ос-

¹² <http://hongkong.athoughtabroad.com/edu.html>

¹³ <http://nces.ed.gov/surveys/pisa/>

новава върху три пункта – *базови познания*, които покриват основните, необходими за пълноценен живот в обществото умения, задължителни за всички; *избираеми* курсове, чрез които студентите се профилират в специалността, която са си избрали, и извънаудиторни дейности, свързани със самообразование и различни социални дейности. Това е доста по-различен модел от европейския, който залага на едни и същи по обем дисциплини, задължителни за всички студенти.¹⁴ За повишаване на квалификацията на преподавателите шанхайският модел на висше образование задължава преминаването на курс по обучение от 240 часа на всеки 5 години по дисциплината, по която водят преподавателите. Добър пример е и структурната натовареност на поднасяне на учебния материал. В българските университети по-големия относителен дял заемат аудиторните курсове, а в шанхайските – равномерно са разпределени аудиторните и извънаудиторните часове. За да работи успешно подобен модел, е необходимо студентите да разполагат с достъп до информационните ресурси в дома и семейната среда, което също допринася за увеличаване на стремежа за образование. Моделът също се различава с формата на провеждане на изпити, при които не се цели да се възпроизведе наученият материал, а се задават задачи и казуси с практическа насоченост, работа в екип, участия в научни конференции и др.

Според класациите на Стратегическата програма за висше образование – изследвания и наука¹⁵, Холандия е на първо място сред европейските държави в последните години и е логично да се допусне, че нейната система за висше образование е най-успешна. При нея също могат да се отбележат редица сходства с разгледаните по-горе системи и най-вече преобладаването на частните пред държавните университети – едва 30% от холандските студенти учат в държавни университети, а всички университети, независимо от формата на собственост, получават държавни субсидии от приблизително 5500 евро на година.

Холандската система прилага доста сложен подход към организацията на учебния процес. Студентите могат да се профилират в една от четирите различни групи дисциплини (*естествени науки, социални науки, икономика и науки за здравето*), които от своя страна се разделят на задължително ядро, което е около 50% от предметите, и избираеми курсове, с които се гарантира свободата на избор на развитие на студентите. Прилагането на такава силно диверсифицирана система позволява

¹⁴ <http://asiasociety.org/education/learning-world/shanghai-worlds-best-school-system>

¹⁵ http://planipolis.iiep.unesco.org/upload/Netherlands/Netherlands_Quality_in_diversity_Strategy.pdf

относително ранно кариерно ориентиране на студентите и елиминиране на ефекта на т. нар. „излишно“ знание.

3. Сравнителен анализ

На този етап ще направим сравнителен анализ на висшето образование в програма „Туризм“ на Нов български университет спрямо разгледаните модели за висше образование, прилагани в страните от Европа и Източна Азия.

Нов български университет¹⁶ в България също може да бъде посочен като един от водещите университети, който обучава студенти в бакалавърски и магистърски програми. Университетът е с европейска насоченост и доближава системата за висше образование в разгледаните по-горе топ туристически европейски дестинации. Департамент „Бизнес администрация“ в Нов български университет обхваща специализирани научни изследвания и преподаване по специалности в областта на бизнеса, икономиката и туризма. Студентите могат да се обучават в две професионални направления – „Администрация и управление“ и „Туризм“. Научноизследователската дейност е ориентирана в областта на корпоративното управление, иновационния мениджмънт, туризма, хотелиерството и европейските транспортни политики, институционалния опит и трайните тенденции за икономическо развитие в страните-членки на ЕС. Тя е базирана върху съвременните теоретични системи на институционалната икономика и управление и притежава амбиция да създава научни продукти в областта на бизнеса, администрацията и туризма, ангажирани с българските особености на институционалната среда и структура. Университетът, в сътрудничество със световно признати университетски центрове, осъществява изследвания и преподаване на проблемите на корпоративната социална отговорност, социалното и екологичното счетоводство и отчетността на устойчивото развитие, механизмите на взимане на управленски решения на базата на тези корпоративни практики, в принципиален план и адаптирани към туристическата фирма.

Специалностите по туризъм редовно провеждат постоянни конференции с участието на студенти и докторанти; междууниверситетски семинари – „Иновативните решения в туризма“ в рамките на симпозиум „Наука без граници“; студентски семинар „Новите реалности в туризма“ в рамките на постоянно действащ студентски научен форум „Новите реалности в икономиката и ролята на съвременната наука“, съвмест-

¹⁶ <http://www.nbu.bg/index.php?l=29>

но с Българската камара за образование, наука и култура. Това е добър пример – освен теоретично, студентите имат възможност да участват в научноизследователската дейност на програмата при съвместна работа с преподавателите или самостоятелно. Те имат възможност да участват и в различни пътуващи семинари, изнесени лекции от професионалисти в бранша и кръгли маси, на които научават най-новите тенденции в развитието на туризма. Друго предимство, от което студентите могат да се възползват, е това, че се дава пълна свобода на реализация на студентски проекти и идеи, които са подкрепени и стимулирани от преподавателския екип. Още една добра възможност, от която могат да се възползват студентите на Нов български университет, е да пътуват по програма Еразъм, с която има сключени договори за обмен на студенти с различни международни водещи университети, като: Алма Матер Студиорум – Болоня, включително с филиалите му в Римини и във Форли; Авейро – Португалия; Лудвигсхафен – Германия; Догуш – Турция и други. Студентите, осъществяващи обмен като стипендианти по програма „Еразъм“, се обучават в чуждестранните университети-парньори, като им се признават кредитите от успешно положените курсове в чужбина. В тази посока би било добре да се увеличи студентската мобилност – както да се изпращат български студенти в чужбина, така и да се посрещат чужди студенти в България.

Освен обучението по програма „Еразъм“ и академичен обмен, университетът разполага с ново високотехнологично и мултимедийно оборудване, нова материална база и богат преподавателски екип от квалифицирани щатни и хонорувани специалисти, които осигуряват конкурентно предимство спрямо другите български университети.

Програмите по туризъм предлагат не само придобиване на теоретични знания, но и обогатяването им чрез практическа насоченост. Провеждането на *стажове* цели осигуряването на възможности за студентите да приложат на практика, в реална бизнес среда, усвоените знания и умения за посредническата дейност в туризма, мениджмънта в хотелиерството и ресторантьорството, управлението на туризма и да научат основните стандарти за обслужване и организацията на работата в туроператорските и турагентските фирми. След провеждането на стажовете студентите придобиват умения, свързани с проучването на туристическото търсене и предлагане, разработването на туристически пакети, калкулирането на общата цена на пътуването, реализирането на продажбите; мениджирването на хотели, безпроблемното комуникиране с клиентите и персонала, познаването на поведението и психологията на туристическия поток.

Работните позиции, които заемат студентите по време на стажуването си, са **организаторски**. Основните цели, които са заложиени в програмите за туризъм, са свързани с придобиване на знания и умения за:

- ✓ изпълнение на посреднически, търговски, информационни и комуникационни дейности, свързани с планирането, представянето, организирането и продажбата на туристически продукти според туристическото търсене и потребителските предпочитания;
- ✓ планиране, организиране и контрол на дейности, свързани с подготвителни, основни и заключителни мениджърски задачи;
- ✓ усъвършенстване на личните качества, които трябва да притежава всеки специалист в областта на туризма – умения за добра комуникация и общуване, дружелюбно отношение, учтивост, адаптивност, гъвкавост, комбинативност, дискретност, разбиране, отзивчивост и съпричастност към предпочитанията, познаване на човешката психология и индивидуален подход на обслужване към всеки клиент. Способността за работа под напрежение и стрес, спазването на срокове и уменията за работа в екип са от съществено значение при упражняване на професията. Приятният външен вид, добрите обноски, високата обща култура, общителността, дипломатичността и коректността също имат значение за качеството на обслужване на туристите;
- ✓ предоставяне на възможност за избор и обучение на най-малко два чужди езика.

Тук е мястото да посочим, че би било полезно за студентите, ако приложим една от добрите практики, заложиена в хонконгския модел за висше образование – изучаването на *три чужди езика за периода на обучение*.

Вземайки пример от британския Бедфордширски университет, разглеждан по-горе в изследването, Нов български университет трябва да създаде собствени лаборатории и научноизследователски центрове, с които да се подпомогне научната и развойна дейност на преподавателите.

Към момента университетът разполага с три филиала в България – Пловдив, Варна и Видин, но поради нарастващия интерес от страна на чуждестранни студенти той може да работи в посока към откриване на филиали в държави от ЕС (по примера на European University, който има филиали в редица европейски страни).

Друг добър пример, който университетът черпи от швейцарските университети и институти, е възможността, която ежедневно се предлага на студентите – като осигурени стажове във водещи български и чуждестранни хотелски вериги, компании и туроператорски фирми. Това,

което прави особено впечатление, е, че престижни световни университети признават дипломите за завършено образование в Швейцария и приемат техни студенти, завършили степен „бакалавър“ или „магистър“, за повишаване на квалификационната степен. Нов български университет също поддържа сериозни контакти с експерти от бизнеса, които подпомагат кариерното развитие на завършилите студенти, но е необходимо да повиши имиджа си на елитен университет, за да могат дипломите, които получават студентите след завършено висше образование, да се признават не само в ЕС, но и в други държави.

Добре би било, ако Нов български университет приложи добрите практики от шанхайския модел на висше образование за обучение, като се стреми да *повишава квалификацията на академичния си състав (на всеки 5 години)*. Също така трябва да отбележим, че посоченото в холандската образователна система структуриране на учебното съдържание като 50% аудиторни лекции и 50% самостоятелни работи и съответно увеличаване на самоподготовката на студентите се прилага успешно през последните две години в НБУ. По-този начин се дава възможност на студентите да развиват своята инициатива, заинтересовайки се от съвременните проблеми в областта на туризма, касаещи тяхното развитие.

Освен това, свободата на избор на студентите – да се обучават в държавни или в частни университети, както беше посочено по-горе в шанхайския модел, трябва да бъде приложена по-активно у нас. През последните години появата на множество частни университети предполага именно това – да се предоставят възможности за избор от страна на студентите в кой университет и в каква специалност да се обучават.

Прилагането на добрите практики от източноазиатските държави обаче би могло да създаде и някои ограничения, които не са свързани единствено с различните темпове на икономическото развитие или благосъстоянието на населението, в случая има значение социалната структура, нагласите и очакванията на обществото към висшето образование, философските възгледи и културата на европейските и азиатските държави. В този смисъл по-полезно за реформите на българското висше образование би било да се обърне внимание на по-близки, сходни примери от европейската образователна практика.

4. Възможности за усъвършенстване

Трябва да отбележим, че най-развитите страни в света като САЩ, Финландия, Германия, Япония, Швейцария използват човешкия капитал като източник на 80% от своето национално богатство, посочено в данни на ООН, което е показател за изключителната стойност на човешкия ре-

сурс. Човешкият ресурс е способен да произведе в икономически аспект в пъти повече, отколкото традиционната индустрия. Това огромно богатство, създавано от 62 милиона европейски специалисти, се превръща в пазарен продукт, който изхранва и съдейства за икономическия ръст на европейските държави. През 90-те години на миналия век американците с основно (средно) образование през целия си живот разполагат с доход от 756 хиляди долара, а с висше – 1720 хиляди, което говори за високото заплащане на квалифицирания и интелектуален труд.¹⁷ Именно това поражда стремежа към получаване на „необходимото образование“ и обяснява значението на икономиката на знанието.

Световната банка посочва 69 показателя за напредък в икономика на познанието, основаващи се на няколко изисквания:

- благоприятна икономическа, институционална среда и управление за развитие на предприемачеството;
- добре развита информационна инфраструктура;
- квалифициран и добре обучен човешки капитал;
- национална иновационна система, създадена, за да реализира продукти с високо съдържание на знание.

В този смисъл концепцията за икономиката на знанието ще намери отлично приложение в българската икономика, но преди всичко това зависи от системата на образование и желанието на хората непрекъснато да повишават квалификацията си. Най-важното е да се създават възможности на по-голяма част от образованите граждани да произвеждат чрез труда си икономическия ръст на своята държава.

Системата на българското висше образование е пряко засегната от неблагоприятните процеси, протичащи в обществото през последното десетилетие. От друга страна то може да се превърне в катализатор за възстановяването, защото осигурява кадрово, идейно функциониране и развитие на системите за управление на държавата и икономиката като цяло.

Тенденциите, които се наблюдават в българската система за висше образование, са свързани с необходимостта от усъвършенстване на цялостния модел. Изводите, които можем да направим, са следните: влошаване на качеството на висшето образование; също така застаряване на преподавателския състав; емиграцията както на млади, така и на специалисти със значителен творчески потенциал е основен проблем, оказващ негативни тенденции върху цялостната образователна система;

¹⁷ <http://kropotko.wordpress.com/2012/07/24/knowledge-economy-is-contemporary-weapon-of-neoliberalism/>

липсата на финансиране от страна на държавата е също проблем, както и амортизирането на материалната учебна база. Важно е да се обърне внимание и на пазара на труда, на който през последните години не се проявява търсене на квалифицирани специалисти с висше образование, за да не се заплащат високи заплати, като по този начин се наблюдава и спад в равнището на качеството на предлаганите стоки и услуги.

Ето защо се налагат структурни промени, които да гарантират бъдещ просперитет на нацията. *Препоръките*, които можем да изведем, са следните:

- да се въведат контролни механизми от страна на държавата, които да гарантират качествено и конкурентно предоставяне на услугата висше образование от всички висши учебни заведения и реално да се приложат критериите за получаване на съответната образователно-квалификационна степен „бакалавър“, „магистър“ и образователно-научна степен „доктор“;
- да се стимулира мобилността на преподаватели в рамките на ЕС – да се разработят общи програми за обучение и съвместна изследователска дейност, да се разшири присъствието в университетите на чуждестранни преподаватели и научни работници. Това ще улесни студентите, които не могат да участват по програми за обмен и Еразъм, и те ще имат възможност да се запознаят с международните иновативни практики; ще направи университетите по-гъвкави и ще подобри качеството на предлаганото обучение чрез насърчаване на обмена на учебни материали и по-ефективното използване на дистанционната форма на обучение;
- да се насърчи мобилността на студентите от трети страни;
- да се прилага по-широко електронното образование и дистанционното обучение, които са оформени като водещи форми за придобиване на образователна степен в световен план (на този етап в България имат допълващ характер, с изключение на НБУ). Това би било успешна стъпка за модернизация на висшето образование, която се базира на акцент върху новите информационни технологии. Електронното образование и все по-активното използване на информационните и комуникационните технологии ще разширят достъпа на българските студенти и преподаватели до европейските висши училища и ще дадат възможности за включване в учебната програма на знания, както и методи на преподаване от целия свят;
- да се изгради ефективна и трайна връзка между висшите училища и пазара на труда, за да се реши проблемът, свързан с практическата подготовка на студентите в реална работна среда. На

младите специалисти липсват практически приложими познания, умения, навици и стаж в реална среда. Това следва да бъде актуализирано. Налага се и съвместно разработване на учебни планове и програми с представители на бизнеса, с цел да се повиши заетостта, което успешно се прилага в НБУ;

- да се стимулира обучение през целия живот – обучението трябва да бъде ориентирано към практически резултати като конкретни знания, умения, компетентности; осигуряване на продължаващо и следдипломно обучение; създаване на центрове за кариерно развитие; предоставяне на гъвкави възможности и форми за учене през целия живот и иновативност на програмите, съобразени с добрите европейски практики, и внедряването им в българската система за обучение. Осигуряването и поддържането на високо качество в професионалното образование на младежите и възрастните трябва да е адекватно на пазара на труда и да е съобразено с необходимостта от повишаване на конкурентоспособността на българската икономика. Желателно е да се помисли в насока за създаване на условия и стимули за развитие на центрите за следдипломна квалификация, което от друга страна ще осигури възможността за учене през целия живот, които ще допринесат за обогатяване на способности, знания, интереси и разбираня на човека за целия му живот.

В *заключение*, държавата трябва да инвестира в развитието на човешкия капитал, защото по този начин се постига по-високо качество на труда, повишава се конкурентоспособността, увеличават се устойчивите темпове на растеж и се осигурява по-висок жизнен стандарт на населението. България се нуждае от специалисти, които притежават знания и могат да създават иновативни подходи за устойчиво развитие. Изисква се да се подобри качеството на образование, да се насърчава разпространяването на иновациите и знанията в рамките на държавите – членки на ЕС, като се използват информационните и комуникационните технологии. Образованите кадри, които притежават достатъчен набор от знания и умения, ще бъдат полезни за своите работодатели, които са заинтересовани да намерят служители с висок потенциал за усъвършенстване на работния процес. Това е важно за тях, защото ще могат да повишат конкурентоспособността си и качеството на предлаганите стоки и услуги.

Най-важен елемент за изграждането на качествено образование е осъзнаването на необходимостта от реструктуриране на системата за висше образование и внедряването на добри европейски практики, които да подпомогнат и усъвършенстват българския модел. Само това би гарантирало бъдещ просперитет и икономическо развитие на нацията ни.

Литература

1. http://ec.europa.eu/europe2020/public-consultation/index_en.htm
2. Рибов, М. „Новата концепция на интегрираните системи за качество в туризма“ – Юбилейна международна научно-практическа конференция. Бизнесът – позитивната сила в обществото, Нов български университет, София, 2014, с. 409-410.
3. http://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Education2012_EN-HEOOP.pdf
4. http://www.google.bg/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CDAQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.mon.bg%2F%3Fh%3Dnewsfile%26newsfileId%3D16&ei=gGN7U9CPBY71yAPU_oDgBg&usq=AFQjCNGUpkWHtWT5whcW9IwxPj7nEKoe9A&bvm=bv.67229260,d.bGQ
5. <http://www.ritz.edu/en/>
6. <http://www.ihti.com/>
7. http://www.hotelinstitutemontreux.com/en/form/brochure?LeadSrc=Google_AdWords&gclid=CMf6n8v3uL4CFfQbtAodUzQASQ
8. <http://www.tolearn.uni-kiel.de/tolearn/index.php?id=67>
9. <https://www.canterbury.ac.uk/FacultiesAndDepartments/Home.aspx>
10. <http://www.euruni.edu/>
11. <http://www.beds.ac.uk/>
12. <http://hongkong.athoughtabroad.com/edu.html>
13. <http://nces.ed.gov/surveys/pisa/>
14. <http://asiasociety.org/education/learning-world/shanghai-worlds-best-school-system>
15. http://planipolis.iiep.unesco.org/upload/Netherlands/Netherlands_Quality_in_diversity_Strategy.pdf
16. <http://www.nbu.bg/index.php?l=29>
17. <http://kropotko.wordpress.com/2012/07/24/knowledge-economy-is-contemporary-weapon-of-neoliberalism/>